

Σταμάτης Βούλγαρης, Πολεοδομικό σχέδιο της Νέας Πόλεως των Πατρών, 1829

ΑΣΤΙΚΗ ΔΙΑΤΟΜΗ

Θέμα: *Επαναπροσδιορίζοντας τον Αστικό Χώρο της Πάτρας*

Εισαγωγή

Το 1829 ο πολεοδόμος Σταμάτης Βούλγαρης σχεδίασε το Πολεοδομικό Σχέδιο της νέας πόλης των Πατρών σε δύο τμήματα σύμφωνα με τις κλασικίζουσες αρχές σχεδιασμού της ευρωπαϊκής πολεοδομίας, τις οποίες προσαρμοσε στο μεσογειακό κλίμα και τα τοπικά χαρακτηριστικά.

Το ένα από τα δύο τμήματα της νέας πόλης τοποθετείται ψηλά και μακριά από τη θάλασσα, στη θέση του ρωμαϊκού οικισμού (η Άνω Πόλη). Ωστόσο, αναγνωρίζοντας τη σημασία του λιμένα, ο Βούλγαρης σχεδίασε ένα δεύτερο τμήμα του νέου σχεδίου παράλληλα με το θαλάσσιο μέτωπο (η Κάτω Πόλη).

Ακολουθώντας τη μοίρα των πολεοδομικών σχεδίων στην Ελλάδα, το σχέδιο δεν υλοποιήθηκε όπως σχεδιάστηκε: η αλληλουχία των ιδιαίτερων πλατειών, στο μέσο των οποίων κατέληγαν οι οδικοί άξονες, οι εσωτερικοί κήποι των οικοδομικών τετραγώνων, οι οπτικές φυγές, η σύνδεση με τα μνημεία και η αναφορά στο φυσικό τοπίο, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, είτε δεν πραγματοποιήθηκαν είτε τροποποιήθηκαν ώστε να συμβιβαστούν με την κερδοσκοπία, την αυθαίρετη δόμηση και την έλλειψη οικονομικών πόρων.

Οι μετέπειτα εξελίξεις δεν επέτρεψαν, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις, τις συνολικές και οραματικές πολεοδομικές προτάσεις. Επί δύο σχεδόν αιώνες, η πολεοδομική ανάπτυξη της Πάτρας υλοποιείται ανορθόδοξα, ακολουθώντας κατά κανόνα γραφειοκρατικές και διεκπεραιωτικές εντάξεις στο σχέδιο πόλεως. Αρνητική επίδραση στην εικόνα της πόλης είχε και η υιοθέτηση οικοδομικών και πολεοδομικών κανονισμών, που ίσχυαν για το σύνολο των ελληνικών πόλεων (π.χ. ΓΟΚ) χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις πολιτισμικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητες της Πάτρας, με αποτέλεσμα αυτή να εξομοιώνεται, ολοένα και περισσότερο, με τις υπόλοιπες ελληνικές πόλεις.

Παρόλο που η σύγχρονη εικόνα του κέντρου της Πάτρας φαίνεται να έχει παγιωμένα πλέον χαρακτηριστικά και παθογένειες, ο Αστικός και Πολεοδομικός Σχεδιασμός 1 (ΑΠΣ1) θα επιδιώξει να αντιστρέψει αυτή τη συνθήκη αναανοηματοδοτώντας τον αστικό χώρο της Πάτρας και προτείνοντας μια «νέα αστικότητα για την πόλη».

Απαντώντας στις σύγχρονες περιβαλλοντικές, οικονομικές, τεχνολογικές και κοινωνικές προκλήσεις, όπως η κλιματική κρίση, οι ψηφιακές τεχνολογίες και ο κοινωνικός κατακερματισμός και αποκλεισμός, ο ΑΠΣ1 θα επέμβει σχεδιαστικά σε επιλεγμένα ζώνες της πόλης ώστε να αναπλάσει τον αστικό ιστό της. Θα εστιάσει στη βιώσιμη ενεργοποίηση και τη «δημιουργική αναβάθμιση» αδρανών ή και υποβαθμισμένων ανοικτών και κλειστών, δημόσιων και ιδιωτικών χώρων και την οικειοποίηση του αστικού χώρου από όλους τους χρήστες του μέσω της ενίσχυσης πολλαπλών και πολυδιάστατων δραστηριοτήτων. Θα επιδιώξει την ενεργοποίηση της δημόσιας σφαίρας για ευρύτερα χρονικά διαστήματα μέσω της δημιουργίας ευέλικτων και προσβάσιμων χώρων. Θα ενσωματώσει νέες υποδομές και θα εισάγει βιώσιμες πρακτικές στην αστική ζωή, υιοθετούμενες από τη μεγάλη πλειοψηφία των κατοίκων της πόλης. Θα αναζητήσει το συγκερασμό των αστικών κλιμάκων, από τη μικροκλίμακα της γειτονιάς έως την κλίμακα της πόλης.

Το μάθημα αναπτύσσεται σε δύο τμήματα στα οποία διερευνάται η αρχιτεκτονική και αστική κλίμακα σχεδιαστικών επεμβάσεων στην πόλη της Πάτρας. Διαλέξεις με ανάλογα θέματα και σχετική βιβλιογραφία θα συνοδεύουν κάθε τμήμα.

Θέμα εξαμήνου: Αστική Διατομή

Το θέμα του εξαμήνου εστιάζει σε μια **αστική διατομή (urban transect)** πλάτους 220μ και μήκους 1.000μ που διατρέχει το κέντρο της Πάτρας εγκάρσια προς το παραλιακό μέτωπό της. Πιο συγκεκριμένα: ξεκινώντας από τη θάλασσα, η αστική διατομή εμπεριέχει τον Μόλο Αγ. Νικολάου, την Πλατεία Τριών Συμμάχων, την οδό Αγ. Νικολάου, τις σκάλες της Αγ. Νικολάου, τη ζώνη μεταξύ κάτω και άνω πόλης και καταλήγει στο Κάστρο.

Η **δειγματοληπτική** διατομή (*transect*) αρχικά χρησιμοποιήθηκε στην οικολογία για να αναδείξει τα χαρακτηριστικά διαφόρων ζωνών του φυσικού περιβάλλοντος. Στη συνέχεια αναπτύχθηκε από άλλους τομείς για τη μελέτη διαφορετικών στοιχείων τα οποία συνθέτουν ανθρώπινους οικισμούς και οικοσυστήματα. Ένα από τα συμπεράσματα που προκύπτει από τη μελέτη των διατομών είναι ότι συγκεκριμένες κτιριακές μορφές συναντώνται σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα (π.χ. μια πολυκατοικία ανήκει σε αστικό περιβάλλον ενώ μια αγροικία σε εξωαστικό). Επιπλέον, όσο οι ζώνες των διατομών γίνονται πιο αστικές, διατρέχοντας την ακολουθία αγροτικό-εξωαστικό-περιαστικό-προαστιακό-αστικό περιβάλλον, αυξάνει η χωρική πυκνότητα και πολυπλοκότητά τους.

Μέσω της «αστικής διατομής» (urban transects) από την πόλη προς τη θάλασσα, ο ΑΠΣ1 θα μελετήσει τα μορφολογικά, τυπολογικά και λειτουργικά στοιχεία που συγκροτούν την πόλη με βασικό στόχο να αναπλάσει δημιουργικά τον αστικό της ιστό.

Το εξάμηνο οργανώνεται σε δύο τμήματα:

A. Το 1^ο τμήμα του εξαμήνου (02.10.2024- 30.10.2024) εστιάζει στην ανάλυση της περιοχής και την στρατηγική σχεδιασμού της αστικής διατομής. Κατά μήκος της διατομής η αστική μορφολογία και ο λειτουργικός χαρακτήρας (οι χρήσεις) μεταβάλλονται δραστικά: από επίπεδο σε επικλινές έδαφος, από υδάτινο στοιχείο σε πράσινο χώρο, από νεοκλασικό δώροφο κτήριο σε μοντερνιστικό πολυώροφο, από κατοικία σε εμπόριο, από χώρο κίνησης σε χώρο στάσης, από κίνηση πεζών σε κίνηση αυτοκινήτων και πάλι σε αποκλειστική κίνηση πεζών, από αραιό ιστό σε πυκνοδομημένο και τέλος σε αρχαιολογικό χώρο, από την υπερτοπική κλίμακα του λιμένα στην τοπική κλίμακα της γειτονιάς κ.ο.κ.

Το ίδιο και τα στοιχεία (elements) που συγκροτούν την αστική διατομή: δημόσιος χώρος, μόλος, δρόμοι, πεζόδρομος, πλατεία, στοές, σκάλες, οικοδομικό τετράγωνο, κτήρια (νεοκλασικό, εκλεκτικιστικό, μοντέρνα πολυκατοικία, λαϊκό ανώνυμο κ.ά.), ακάλυπτος χώρος, μπαλκόνια, δώματα κ.ο.κ.

Το πρώτο μέρος ολοκληρώνεται με την ενδιάμεση παρουσίαση όπου αφού έχετε αναλύσει την ευρύτερη περιοχή μελέτης, σας ζητείται να συντάξετε παρουσίασετε την στρατηγική και τις αρχές της συνολικής παρέμβασης και να σχεδιάσετε τη γενική διάταξη όλης της αστικής διατομής.

B. Το 2^ο τμήμα του εξαμήνου (06.11.2024- 08.01.2025) εστιάζει σε τρεις επιμέρους περιοχές της αστικής διατομής:

(α) τον άξονα κυκλοφορίας της Αγίου Νικολάου,

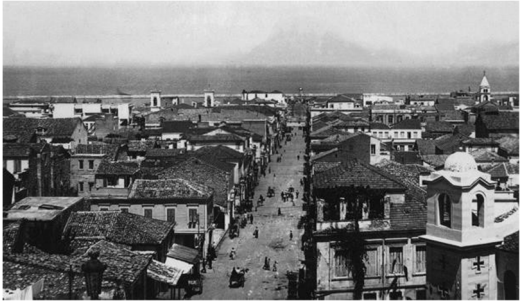
(β) την πλατεία Τριών Ναυάρχων, και

(γ) τον μόλο Αγίου Νικολάου.

Βάσει του στρατηγικού σχεδίου γενικής διάταξης που αναπτύχθηκε στο πρώτο μέρος του εξαμήνου, σας ζητείται να τελειοποιήσετε την παρέμβαση για κάθε μια από τρεις περιοχές με αρχιτεκτονικά σχέδια και ενδεικτικές οικοδομικές λεπτομέρειες που αφορούν νέα κτηριακούς όγκους, αστικό εξοπλισμό, δαπεδοστρώσεις, υλικότητες κλπ.

Το λιμάνι και ο κεντρικός Μόλος Αγ. Νικολάου (παλαιότερα και σήμερα)

Η οδός Αγίου Νικολάου (παλαιότερα και σήμερα)

Ο φάρος στο Μόλο του Αγ. Νικολάου (τώρα κατεδαφισμένος) και ο Μόλος σήμερα. Αντίκρυ, στην απόληξη του άξονα του Μόλου, η Παλαιιοβούνα στην ακτογραμμή της Στερεάς Ελλάδας, τοπιακό σημείο αναφοράς. Μεσολαβεί το γραμμικό στοιχείο του κυματοθραύστη.

Η οδός Αγ. Νικολάου και οι στοές στη συμβολή με την οδό Μαιζώνος (παλαιότερα και σήμερα)

Η οδός Όθωνος-Αμαλίας στην Πλατεία Τριών Συμμάχων (παλαιότερα και σήμερα)

Πηγή εικόνων: Μπακουνάκης Ν., 2006, Η Πάτρα τότε και τώρα, Αθήνα: Ολκός.

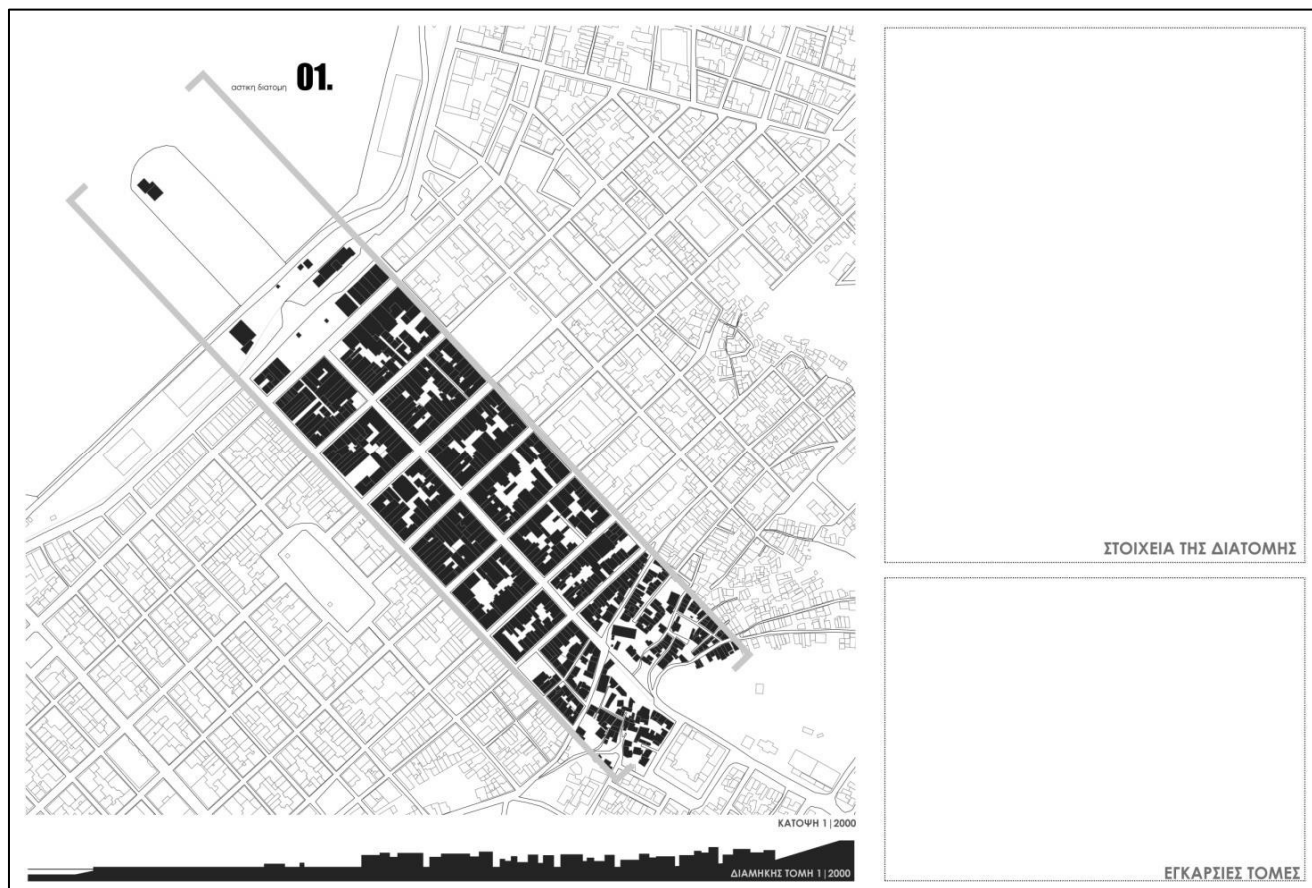
Άσκηση 01 (παρουσίαση Τετάρτη 09/10) –

01^A Τομές και στοιχεία ταυτότητας της Αστικής Διατομής

Βάσει των παραπάνω, αναλύσετε και καταγράψετε σε μία «ψηφιακή πινακίδα» μεγέθους A1 (οριζόντια - landscape) που θα παρουσιάσετε στην ομάδα ως αρχείο PDF την επόμενη Τετάρτη 09/10:

Χρήσεις γης, φυσική τοπογραφία και άλλα φυσικά στοιχεία, τοπόσημα, κτιριακές τυπολογίες, σκάλες, σημεία στάσης, είσοδοι κτιρίων, διασταυρώσεις, επιγραφές και σημάνσεις, αστικός εξοπλισμός, υλικότητες, ανθρώπινες δραστηριότητες στο δημόσιο χώρο, διαδρομές και κινήσεις ανθρώπων και οχημάτων και ό,τι άλλο θεωρείτε ενδιαφέρον να καταγραφεί. Επισημάνετε ιδιαίτερα τα στοιχεία εκείνα που είναι χαρακτηριστικά της πόλης της Πάτρας και μορφοποιούν τη φυσιογνωμία της: τα στοιχεία ταυτότητας της πόλης.

Τα στοιχεία αυτά θα παρουσιαστούν στην πινακίδα μέσω της επεξεργασίας της κάτοψης που δίδεται και του εξ αρχής σχεδιασμού της διαμήκου τομής στο κάτω άκρο της πινακίδας (η απεικόνισή της στην πινακίδα είναι ενδεικτική) καθώς και των τριών (3) εγκάρσιων τομών, για τις οποίες θα σας ζητηθεί να αιτιολογήσετε την επιλογή τους. Τα στοιχεία ταυτότητας θα απεικονιστούν ελεύθερα στο πάνω δεξιά πλαίσιο της πινακίδας, με τη χρήση σκίτσων, γραμμικού σχεδίου (με ή χωρίς χρώμα), εικόνων με τη μορφή κολάζ, διαγραμμάτων ή άλλου μέσου.

Layout πινακίδας A1 για την άσκηση 01 (η απεικόνιση της διαμήκου τομής στο κάτω άκρο της πινακίδας είναι ενδεικτική).

01^B Επαναπροσδιορίζοντας τον αστικό χώρο της Πάτρας Άσκηση

Σκοπός της άσκησης 01^B είναι η περαιτέρω κατανόηση του δομημένου περιβάλλοντος της Αγίου Νικολάου βάσει του σχεδιασμού και της συγκριτικής ανάλυσης των διαφόρων τμημάτων της.

Κατά μήκος του άξονα της Αγίου Νικολάου παρατηρούνται 5 διακριτές ζώνες:

- A. **Ο προβλήτας.** Ο λιμενοβραχίονας της Αγίου Νικολάου και η χερσαία ζώνη του.
- B. **Η πλατεία.** Η πλατεία των Τριών Συμμάχων.
- Γ. **Ο πεζόδρομος:** Το τμήμα μεταξύ Αγ. Ανδρέου και Μαιζώνος.
- Δ. **Ο δρόμος.** Το τμήμα μεταξύ Μαιζώνος και 25ης Μαρτίου
- E. **Η σκάλα.** Το τμήμα μεταξύ 25ης Μαρτίου και Δασυλλίου.

Με βάση τον άξονα της οδού Αγίου Νικολάου ζητούνται σε κλίμακα 1:250 τα εξής σχέδια:

Για τις ζώνες Α (προβλήτας) και Β (πλατεία):

Κάτοψη και εγκάρσια τομή πλάτους 120 μέτρων του προβλήτα σε σημείο επιλογής σας,
Κάτοψη, εγκάρσια τομή της πλατείας πλάτους 120 μέτρων στο μέσον της, καθώς και η όψη της προς τη θάλασσα.

Για ΚΑΘΕ ΜΙΑ από τις ζώνες Γ (πεζόδρομο), Δ (δρόμος):

Κάτοψη μήκους ενός οικοδομικού τετραγώνου και πλάτους 30 μέτρων σε σημείο της επιλογής σας.

Τομή πλάτους 30 μέτρων στην ίδια περιοχή που έχετε επιλέξει.

Τις όψεις επί της Αγίου Νικολάου των δύο, εκατέρωθεν οικ. τετραγώνων στην ίδια περιοχή που έχετε επιλέξει.

Για τη ζώνη Ε (σκάλα):

Κάτοψη πλάτους 30 μέτρων,

Μία κατά μήκος όψη.

Καλείστε να οργανώσετε τα ζητούμενα σχέδια της άσκησης 01^B σε δυο πινακίδες Α1 οι οποίες θα τυπωθούν και θα αναρτηθούν στο χώρο του εργαστηρίου για την παρουσίασή τους.

Τι παρατηρείτε; Πως τα σχέδια των διαφόρων ζωνών σας δίνουν πληροφορίες για τη δομή και την εξέλιξη της πόλης;